

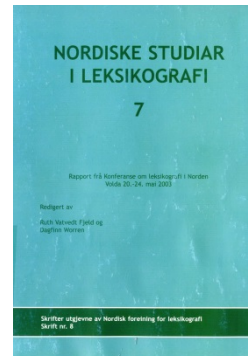
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Fiktionyer i bilingval leksikografi

Forfatter: Ken Farø

Kilde: Nordiske Studiar i Leksikografi 7, 2005, s. 120-132
Rapport frå Konferanse om leksikografi i Norden, Volda 20.-24. maj 2003

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>



© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Fiktionyer i bilingval leksikografi

Attention is drawn to a category which has been neglected by lexicography as well as linguistic onomastics. A category which is here given the name «fictionymy» – i.e. names that refer to fictional objects of any kind, such as literary characters, comic locations, film titles etc. Apart from theoretically discussing the significance of fictionyms in modern interlingual communication, the relevance of this category in bilingual lexicography is considered. In addition, an empirical examination of three Danish-German dictionaries is referred to, whose aim is to find out whether – and if: to what extent and how – these dictionaries include fictionyms. It is concluded that fictionyms should be considered for conclusion in bilingual dictionaries on exactly the same premises as other lexemes, that is on the ground of *communicational relevance*. That is presently not the case.

0 Indledning

Globaliseringen er et fænomen, som i høj grad har betydning for leksikografien. Hvad der derfor kan undre, er, at den tiltagende kulturelle integration – dvs. det fænomen, at verdens befolkning i stigende grad læser de samme bøger, ser de samme film, lytter til den samme musik og dermed opnår en fælles *fiktional referenceramme* – ikke har fået betydning for den måde, proprierne behandles på i den bilingvale leksikografi. Man kan spørge, hvorfor en proprium-kategori, jeg kalder «fiktionyer», ikke har en naturlig plads og får en systematisk behandling i tosprogsordbøgerne?

Efter nogle indledende overvejelser om propri og bilingval leksikografi vil jeg diskutere begrebet fiktionymi vha. af en række eksempler. Jeg kommer ind på fiktionymernes status i leksikografien i forhold til andre proprier, med udgangspunkt i tre ordbøger med dansk og tysk, nemlig Gads *tysk kombi* (= Thomsen 2000 = GA), Gyldendals Dansk Tysk Ordbog (= Bork et al. 1999 = GY) og Munksgaards store Dansk-tysk ordbog (= Bergstrøm-Nielsen et al. 1996 = MU). Jeg vil desuden se på den mere ordbogstekniske behandling af fiktionyer i de tre ordbøger. Det er min påstand, at anlægger man en rent kommunikativ synsvinkel frem for en mere traditionalistisk tilgang til lemmaselektionen, så er fiktionyerne en af de væsentligste proprium-kategorier for den bilingvale leksikografi, hvad den hidtidige praksis slet ikke afspejler.

1 Proprier i den leksikografiske forskning

Undersøgelser af proprier i leksikografien er ikke umulige at finde i forskningslitteraturen. Hvad der imidlertid er påfaldende, er, at selv i de tilfælde, hvor genstanden for undersøgelsen eksplicit benævnes med det åbne begreb «proprier», så er det næsten altid person-, flod, lande- og bynavne, der behandles (jf. fx Nikula 1994). Det er desuden et gennemgående træk ved den leksikografiske propriumforskning, at fokus primært er rettet mod den monolingva-

le leksikografi. Også Svensén (1997:38) tænker formentlig i første omgang på et-sprogsleksikografien, når han anfører, at informationer om propriers formelle egenskaber som stavning, udtale og bøjning i høj grad hører hjemme i en ordbog. Men netop i tosprogs-sammenhæng er det ofte andre oplysninger end stavning, udtale og bøjning, man leder efter, nemlig en ækvivalent. Og det gælder i ganske særlig grad den type proprier, jeg har valgt at undersøge her. I mit bidrag vil jeg nemlig anlægge et noget utraditionelt fokus i propriumdiskussionen, idet jeg vil se på en særlig kategori af egennavne, som i metaleksikografisk sammenhæng er en eksotisme. Nemlig de proprier, hvis referent er *fiktiv*, hvorfor jeg har valgt at give dem den nærliggende term *fiktionyer*. Samtidig vil jeg for en gangs skyld tage den bilingvale leksikografi under behandling, fordi det er her, fiktionyerne tilsyneladende har deres berettigelse.

2 Proprier i dansk-tysk leksikografi

Ifølge Nikula (1994:218) har det været en uskreven lov, «att namn inte ingår i allmänspråkliga ordböcker». Falck-Källquist (cit. efter *ibid.*) mener endda, at: «Namn eller proprier [...] inte [hör] hemma i allmänspråkliga ordböcker, da det begränsade utrymme som står til buds borde nyttjas för information som ordbokanvändarna blivit vana att hitta och som därmed efterfrågas oftare än namns stavning, uttal och böjning». Men i den bilingvale leksikografi i Danmark – og for den sags skyld også i *Retskrivningsordbogen* og *Nudansk Ordbog* – er proprier ikke noget ukendt fænomen. Hvad der i øvrigt kan findes gode argumenter for. Men hvad er det for proprier, man typisk finder i tosprogsordbøgerne? Jeg vil demonstrere, at proprierne fordeler sig på fem hovedkategorier med hver sin relevans. Det drejer sig først og fremmest om *antroponymer*, *toponymer*, *historonymer*, og desuden om to propriumkategorier, som delvist overlapper de tre andre, nemlig de såkaldte *kulturbundne proprier* og endelig *fiktionyerne*.

Ifølge Svensén (1997:40) er det af antroponymerne først og fremmest *helgen-*, *bibel-* og *kongenavnene*, som er relevante for en tosprogsordbog. Ingen af disse ser dog ud til at spille nogen stor rolle i de undersøgte ordbøger. I MU optræder der ganske vist enkelte antroponymer, fx *Frans*, *Ludvig* og *Morten*. Brugeren får en ækvivalent til disse, nemlig *Franz*, *Ludwig* og *Martin*, hvad der ikke virker indlysende: For det er vel ikke sådan, at man er nødt til at skifte navn, når man tager til det tysksprogede område? Redaktøren ser ud til at forveksle ækvivalens med navneindlån, hvad der vel snarere er et etymologisk problem, og ikke noget ækvivalensfænomen¹. Ingen af de to øvrige ordbøger vælger at medtage disse personnavne.

Toponymer ser ud til at være den absolut mest dominerende propriere kategori i tosprogsordbøgerne. Ingen ordbog vil tilsyneladende undvære de mest brugte landenavne og navne på større byer, floder, søer, have og bjerge m.m. Toponymerne fordeler sig dels på internationale toponymer, herunder eksonymer som *Milano* vs. *Mailand* og *Nice* vs. *Nizza*, dels på danske toponymer med en særlig tysk form, som fx *Tønder* vs. *Tondern* og *Sønderborg* vs. *Sonderburg*.

Navne på historiske begivenheder, som man kan kalde *historonymer*, optræder i alle tre ordbøger. GA har fx medtaget *Stormen på Dybbøl*, som gengives med *der Sturm auf die Düppeler Schanzen*, et overraskende specifikt historonym, ordbogens størrelse taget i betragtning. I GY kan man få oplyst, at *Boerkrigen* på tysk hedder *Der Burenkrieg*, og i MU

kan man få tyske ækvivalenter til et stort antal *proprier*, som betegner historiske begivenheder, fx *Bartolomæusnatten*, *den Industrielle Revolution* og *Hussiterkrigen*.

De tre ordbøger indeholder også en kategori, som man bedst kan betegne som *kulturbundne proprier*, dvs. lemmata, der refererer til fx institutioner og historiske begivenheder, som er bundet til det ene sprogområde, om som derfor kræver en særlig formidling i ordbogen. Det er eksempler som *Folketinget*, *LO* og *Statens Uddannelsesstøtte*, der er særdanske fænomener.

Ifølge Svensén (1997: 39) forbigår en «språkligt inriktad ordbok» sådanne *proprier*. I så fald kan vi ikke betegne de tre ordbøger som «språkligt inriktade». Men synspunktet er nok ikke hensigtsmæssigt, for en ordbog kan ikke undvære encyklopædiske oplysninger – som jo i denne sammenhæng aldrig er rent encyklopædiske, men altid også sproglige –, og en bilingval ordbog kan tilsyneladende ikke undvære encyklopædiske lemmata i form af *proprier*. Den såkaldte «encyklopædiske grænse» (Svensén op.cit.:158) er ikke særlig relevant at oprettholde i tosprogsammenhæng (jf. også Henriksen 1992). Desuden er der i dag i reglen ingen bilingvale leksika at henvise til.

Endelig kan der ud over de allerede nævnte identificeres en noget anden kategori af *proprier*. Det er dem, jeg har valgt at kalde for *fiktionyer*.

3 Hvad er fiktionyer?

Søger man i sprogvidenskabelige opslagsværker efter termene *fiktionym* og *fiktionymi*, så går man forgæves. Heller ikke en søgning på internettet² giver noget resultat. Det er ikke så mærkeligt, for termen er dannet til lejligheden. Det er et onomastisk «superbegreb», som tager udgangspunkt i allerede kendte betegnelser som «fictional names» og «Namen der Fiktion» (jf. hhv. Birus 1988 og Seibicke 1990). Men det, som er kendt under *fictional names* o.l. er snarere en litterær kategori, som alt overvejende er et objekt for undersøgelser, der interesserer sig for navnenes æstetik og stilistik i specifikke litterære tekster, og ikke, som det sker her, for deres status i sproget generelt og i tosprogsleksikografisk sammenhæng.

Fiktionyer er den kontrastivt mest problematiske *proprium*kategori, og derfor bliver de også uundgåeligt interessante for tosprogsleksikografien. Der har ikke hidtil været tradition for at beskæftige sig med dem i denne sammenhæng. At fiktionyer er kontrastivt relevante ses af, at de på indholdssiden refererer til en encyklopædisk entitet, som i princippet er fælles for alle sprog – om end den pågældende referent måske ikke har samme status i de to sprogområder. Derimod er *formsiden* langt fra altid ens³. Fx er *den Svenske Kok* i *Muppet Show* på tysk *der Schwedische* eller *der Dänische Koch*. *Villa Villa Kulla* hedder *Villa Kunterbunt*. Og Jansons *Mumitrolle* hedder på tysk *Muminrolle*, mens *Rasmus Klump* er *Petzi*. Noget tyder⁴ på, at fiktionyerne er en *proprium*kategori med større og flere interlingvale formafvigelser end andre typer af *proprier*, hvad der gør dem relevante for tosprogsordbøgerne.

Selv om min tilgang til problemet er tosprogsleksikografiens behov, så mener jeg, at der også inden for navneforskningen er et behov for at operere med en kategori *fiktionymi*. Inden for onomastikken regner man med i hvert fald tre store søjler, nemlig antroponymi, toponymi og ergonymi, altså «produktnavne» (Kob 2002; om klassifikation af navnestof, se Langendonk 1995). Kategorien *fiktionymi* kunne man derfor opfatte som navneforskningens fjerde hovedsøjle. Denne udlægning rummer dog visse problemer, først og fremmest det grundlæggende, at den på en måde overlapper de tre andre. For definerer man et *fiktionym*

Fiktionymer				
a		t		e
n		o		r
t		p		g
r		o		o
o		n		n
p		y		y
o		m		m
n		e		e
y		r		r
m				
e				
r				

Fig. 1.

som *et proprium*, som refererer til et fiktivt encyklopædisk objekt, som fx filmtitler, eventyrfigurer, tegneserielokationer og superhelte gør det, er det klart, at fiktionymerne *spejler* sig i de tre øvrige søjler: For eventyrfigurer som *Rumleskafet* og *Hans og Grethe* kunne behandles af *antroponymien*, tegneserielokationer som *Gotham City* og *Gåserød* af *toponymien* og filmtitler som *Matador* og *Vredens Druer* af *ergonymien*. I praksis er det bare sjældent tilfældet i forskningen. Og desuden kan man registrere det deficit, at navneforskningen stort set ikke interesserer sig for disse propriers *kontrastive* rolle, selv om det er her, fiktionymerne tilsyneladende i særligt høj grad er lingvistisk relevante (jf. nedenfor).

I stedet for at opfatte fiktionymer som en søjle af navneforskningen, kunne man vælge at opfatte dem som en arkitrav til de eksisterende søjler, jf. fig. 1.

Problemet med denne model er dog, at den dels ikke illustrerer det dynamiske forhold mellem det fiktionymiske og det «faktonymiske»⁵ område, dels viser den ikke, at de enkelte fiktionymiske underkategorier er en spejling af selvsamme «faktonymer», dvs. et fiktionymisk «parallelunivers», der i princippet matcher de eksisterende søjler 1:1. Dette forhold kommer mere adækvat til udtryk i følgende model⁶:

Faktisk kunne man overveje nedadgående pile også, eftersom fiktionymer i visse tilfælde kan blive til faktonymer – jf. pigenavnene *Madicken* og *Ronja*, som formentlig er opfundet af Astrid Lindgren.

Proprier bliver ofte tilskrevet ren henvisnings- og identifikationsfunktion (jf. fx Löscher 1995). Efter traditionel opfattelse har de i modsætning til appellativerne ingen konnotationer. Det er klart, at især fiktionymerne er en onymisk kategori, om hvilken denne forestilling er meget svær at opretholde. Man kan fx kaste et blik på flg. fiktionymiske eksempler:

Figurer: *Dupond og Dupont – Schultze und Schultze; Fedtmule – Goofy; Rasmus Klump – Petzi; Smølferne – Die Schlümpfe; Terry – Struppi; Bjørnebanden – Die Panzerknacker; Madicken – Madita; Gøg og Gokke – Dick und Doof; Peter Plys – Pu der Bär*

Titler: *Mit Afrika – Jenseits von Afrika; Ditte Menneskebarn – Stine Menschenkind; Hvem vil være millionær? – Wer wird Millionär?; Lykkehjulet – Glücksrad; Vestens Hårde Halse – Spiel mir das Lied vom Tod; Den Store Bastian – Der Struwelpeter; Stormfulde Højder – Sturmhöhe*

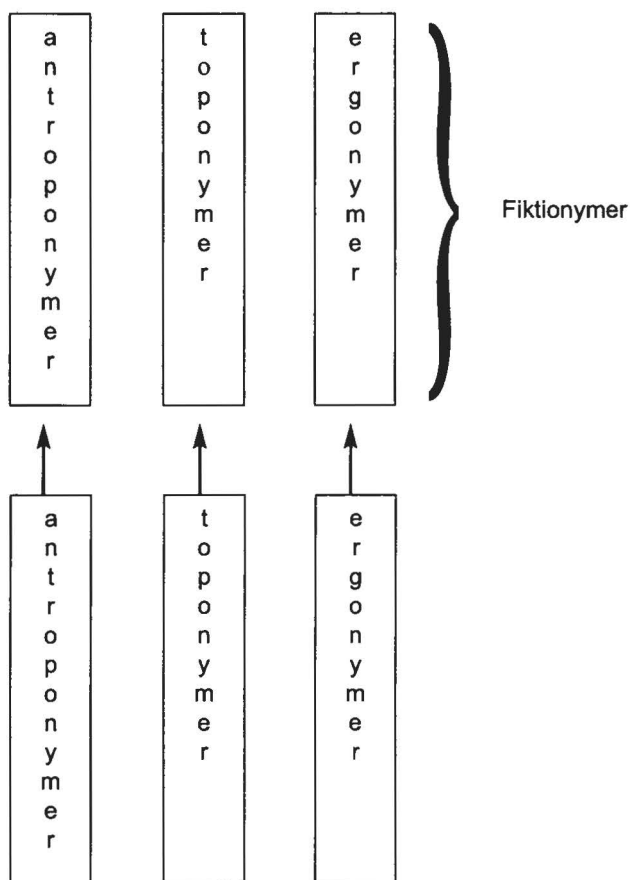


Fig. 2.

Lokaliteter: *Andeby – Entenhausen; Lønneberg – Lønneberga; Hundredemeterskoven – Der Hundertmorgenwald; Eventyrland – Wunderland; Edens Have – Der Garten Eden*

De fleste af disse navne er udtryk for mere end blot referens: I stedet må man sige, at fiktionnymer i regelen besidder et større eller mindre konnotationspotential. Det er netop grunden til, at der overhovedet eksisterer en litterær onomastik, som bl.a. beskæftiger sig med navnes stilistiske og æstetiske funktioner i litteratur (jf. Burelbach 1995, Birus 1988, Jacobs 1995, Siegrist 1995, Swippers 1982).

Fiktionnymer er altså et særligt område af navneforskningen, der hidtil har fået meget lidt opmærksomhed, og som kun er behandlet atomistisk, ikke som en samlet kategori. Det er en navnetype, som også er særdeles relevant for tosprogsleksikografien, som skal behandles i det følgende.

4 Fiktionymers relevans for den bilingvale leksikografi

4.1 Argumenter for behandling af fiktionymmer

Den traditionelle reservation blandt leksikografer mod at inkludere proprier *en bloc* er ikke holdbar, for proprier er en meget forskelligartet kategori, som jeg lige har konstateret. Det er muligvis en psykologisk refleks, som henviser alt encyklopædisk stof til leksikaene, mens ordbøgerne tager sig af det rent sproglige. Men dels kan man påvise, at ordbøgerne allerede har taget hul på fiktionymmerne – omend sparsomt og særdeles usystematisk, som vi skal se om lidt –, dels *er* fiktionymmer leksikografisk en vigtig kategori, i hvert fald for den bilingvale leksikografi. I det følgende vil fiktionymernes relevans for den bilingvale leksikografi blive begrundet teoretisk. Bagefter præsenteres en undersøgelse af fiktionymernes repræsentation i tre ordbøger med dansk og tysk.

Når man som dansker kommunikerer med tysktalende, så er det ikke usandsynligt, at emnet er film, litteratur eller musik. Disse emner både tales og skrives der mindst lige så meget om som samfundsforhold og politik, der i de fleste ordbøger er veldækkede felter. Men hvor finder man ud af, at *Emil fra Lønneberg* på tysk hedder *Michel aus Lönneberga*, at *Dupond og Dupont* hedder *Schultze und Schultz*, at *Fedtmule* hedder *Goofy*, at *Ditte Menneskebarn* hedder *Stine Menschenkind*, og at *Alfons Åberg* hedder *Willy Wiberg*? Denne viden, som er basal for de fleste medlemmer af et sprogsamfund, er det ikke nødvendigvis, så snart man bevæger sig uden for det. Derfor er der gode argumenter for, at i hvert fald de mere omfattende tosprogsordbøger systematisk begynder at inddrage fiktionymmer i lemma-selektionen.

4.2 Modargumenter og svar

4.2.1 Ingen kontrastiv relevans længere?

Blandt leksikografer hører man argumentet, at fx filmtitler⁷, som er en meget omfattende⁸ fiktionymisk subkategori, ikke udgør noget kontrastivt problem længere, fordi man i dag ikke oversætter filmtitler, men bevarer de originale titler. Men selv hvis påstanden passede, ville ældre, klassiske filmtitler stadig være et problem, fordi de veletablerede, oversatte filmtitler sjældent fortrænges af originaltitlerne, når de først er blevet en del af det sproglige inventar: *Borte med Blæsten* hedder på tysk stadig *vom Winde verweht*, *Butch Cassidy and the Sundance Kid* svarer stadig til *Zwei Banditen*, *Stormfulde Højder* hedder *Sturmhöhe* og *Dødens Gab* er *Der Weiße Hai* på tysk. Men også nyere film og serier har i mange tilfælde helt andre titler på tysk. Fx hedder tv-serien *Nord og Syd* på tysk *Fackeln im Sturm*, *Savannah* hedder *Herr der Gezeiten* og familiefilmen *Babe, den kække gris* kendes på tysk som *Ein Schweinchen namens Babe*.

Et særligt problem er danske film, som er oversat til tysk. Således gemmer der sig bag en titel som *Geld zum zweiten Frühstück* den danske titel *Tænk på et tal*; *Geister* dækker over den velkendte *Riget*, mens *Hau' ihn zuerst Freddy!* er den tyske oversættelse af *Slå først Frede!* Og *Idioten*, altså ubestemt form pluralis, er den tyske form af Lars von Triers *Idioterne*, mens *Die Olsenbande in der Klemme* dækker over *Olsenbanden på spanden*.

Selv i de tilfælde, hvor originaltitlen er blevet bevaret, er det ofte sådan, at kun det ene sprog har valgt denne mulighed, som fx i *Die hard*, hvis tyske titel er *Stirb langsam*, og *X-Files*, som

på tysk hedder *Akte X*. I nogle tilfælde er det dansk, som er innovativt: fx hedder *Ondskabens Hotel* på tysk *Shining*; men generelt er tysk mere tilbøjeligt til at oversætte titler end dansk.

Så selv om man kan tale om en tiltagende kulturel integration, dvs. at vi i højere og højere grad har brug for at omtale de samme referenter på tværs af sproggrænser, så følger *sprogformerne* ikke nødvendigvis med. På den måde bliver fiktionyer til et kommunikationsproblem, som tosprogsordbøgerne kan løse ved at overveje at inkludere fiktionymiske lemmata ud fra *kommunikative*, og ikke traditionalistiske hensyn.

4.2.2 Fiktionyer som perifert ordbogsstof?

Et andet modargument mod i højere grad at tilgodese fiktionyer, er, at fiktionyer er *perifert* ordbogsstof. Faktum er bare, at fiktionyer fylder meget i den moderne kommunikation, hvad man kan påvise empirisk.

Jeg har på den danske del af *Google* undersøgt 3 fiktionyer, som ikke er medtaget i GY, nemlig *Tintin*, *Andeby* og *Ondskabens Øjne*. De optræder hhv. 2.600, 2.300 og 500 gange. Sandsynligheden for, at brugere har et opslagsbehov for disse leksemer anser jeg derfor for at være relativt høj – hvis man vel at mærke forventer at finde fiktionyer i ordbøger, hvad der imidlertid bare er et spørgsmål om at informere sine brugere.

Et andet argument er, at pladsproblemer er en alvorlig hindring for at medtage fiktionyer i større omfang. Med udgangspunkt heri har jeg lavet en undersøgelse af en tilfældigt udvalgt dobbeltside i GY, nemlig fra *hindrende* til *hjemmehold*. Jeg gennemgik dette lille udsnit af lemmalisten for opslagsord, der forekom mig at være perifere, i hvert fald i moderne kommunikation, som man må gå ud fra er det primære udgangspunkt for en L1-L2-ordbog. Det drejer sig om:

hinkeleg, histolaborant, hitlerhilsen, hivert, hjelmbusk, hjemfaldsret, hjemfaren, hjemfragt, hjemliv, hjemlov, hjemmebageri, hjemmebrænder og hjemmedragt

Ingen af disse lemmata forekommer mere end 100 gange i den danske del af *Google*, bøjningsformer inklusive. Det sætter forestillingen om førnævnte fiktionyer som kommunikativt perifere i perspektiv, eftersom de tre fiktionyer var mellem 5 og 50 gange så hyppige i internetkommunikationen⁹. Hvis man samtidig tænker på, at der her endda ikke er taget højde for perifere flerordsforbindelser og eksempler i ordbogsartiklerne under opslagsordniveau, så bliver det tydeligt, at det ikke er et pladsproblem, men derimod en prioriteringsopgave at behandle de vigtigste fiktionyer i tosprogsleksikografien. Ved at fjerne et fåtal af de sjældne lemmata kunne man få plads til førnævnte fiktionyer, inklusive deres tyske ækvivalenter, altså *Tim und Struppi*, *Entenhausen* og *Schweigen der Lämmer*.

Er der således nok tilbageholdenhed mod at behandle fiktionyer leksikografisk, så er det vanskeligt at se gyldige *argumenter* for ikke behandle dem. Det medfører naturligvis ikke, at alle fiktionyer er lige relevante for tosprogsleksikografien, tværtimod må der anvendes de samme kriterier for fiktionyer som for alle andre typer af leksemer, nemlig *det kommunikative behov*.

5 Empirisk undersøgelse af Thomsen (2000), Bergstrøm-Nielsen et al. (1996) og Bork et al. (2003)

Hvordan er fiktionyer repræsenteret i bilingval leksikografi med dansk og tysk i dag? Og hvad er det for typer af fiktionyer, man finder i ordbøgerne? Som vi skal se, er kategorien sparsomt repræsenteret; samtidig er udvalget temmelig tilfældigt. Skulle man foretage en

systematisk søgning efter fiktionyer i en ordbog, så ville det i praksis dels kræve, at man havde adgang til en elektronisk udgave af den, dels at fiktionyerne var markeret som sådan i ordbøgerne. Ingen af forudsætningerne er opfyldt i dette tilfælde: «Fiktionym» er ingen anerkendt leksikografisk markering, i stedet finder man dem under markeringer som «litteratur», «tv og radio», «teater» og «opera». I mange tilfælde er de dog slet ikke markeret. Så resultaterne kan i sagens natur ikke baseres på en udtømmende undersøgelse af de tre ordbøgers behandling af fiktionymi. Derimod har jeg foretaget omfattende stikprøver i de tre værker, hvad der burde give et nogenlunde adækvat billede.

5.1 Lemmata

Alle tre ordbøger medtager fiktionyer, selv GA, som ellers er en meget lille ordbog, hvis man ser på antallet af opslagsord, som i ingen af kombiordbogens to lemmalister ser ud til at overstige 9.000⁰. Således har GA medtaget *Den Bestøvede Kat*, *Joakim von And* og *borte med blæsten* [sic!] Sammenlagt indeholder GA næppe over 25 fiktionyer – heriblandt *Mikkel Mus*, der gengives med *Mickey Mouse*, selv om der vel næppe eksisterer noget opslagsbehov for *Mikkel Mus* i moderne dansk – det var noget noget, man brugte i Disneys allerførste tid i Danmark.

GY medtager tilsyneladende en del flere fiktionyer end GA. Fx fandt jeg *Grønslettebogen* og dennes ækvivalent *Das Schlaue Buch*, *Don Juan* med ækvivalenten *Don Giovanni*, og *Gøg og Gokke*, som modsvares af *Dick und Doof* i tysk. Men i betragtning af, at ordbogen er henimod 10 gange så omfattende som GA, er det ikke overvældende, hvad man finder af fiktionyer i GY. Det meste af det, jeg ledte efter, var der ikke, fx *Bliktrommen*, *Huset Buddenbrook*, *Den Flyvende Hollænder*, *Rhinguldet*, *Stjernekrigen*, *Tintin*, *Georg Gearløs*, *Fætter Højben* og *Edderkoppen*.

MU, der efter eget udsagn er den mest omfattende ordbog fra dansk til tysk (jf. smudsomslag), er karakteriseret ved to træk, når man undersøger dens indhold af fiktionyer: Dels indeholder den væsentligt mere fiktionymisk materiale end GA og GY, fx *Den lystige Enke* [sic! – «lystige» skyldes vel interferens; den korrekte form er *glade*], *Kongsemnerne*, *Mester Erik*, *Rolandskvadet*, *Hoffmanns Fortællinger*, *Den Blå Blomst*, *Således talte Zarathustra*, *Elverhøj*, *Pjerrot*, *Vor Gud han er så fast en borg*, *Babettes Gæstebud*, *Jægerbruden* og *takt og tone*, der lige som *borte med blæsten* i GA skrives med småt. Ækvivalentforslaget *Der Knigge* er i øvrigt næppe en oversættelse, men en kulturel parallel, som nok burde have haft markeringen *svarer omtr. til* eller lignende. Det er tydeligt, at de moderne fiktionyer spiller en meget lille rolle i det behandlede materiale i MU.

Kun fire fiktionyer ser ud til at forekomme i alle tre ordbøger. Det drejer sig om *Anders And*, *Snehvide*, *Den Grimme Ælling* og *Tornerose*, som der blandt leksikografer tilsyneladende er enighed om spiller en så afgørende rolle i dansk, at de må medtages i alle tre ordbøger. Og de er også kontrastivt problemfyldte. Men man kan undre sig over, at der tilsyneladende ikke er flere end de fire, som går igen i alle tre ordbøger. Der er næppe tale om fiktionyer, der er markant vigtigere end så mange andre af dem, der er nævnt her.

5.2 Teknisk

Den rent ordbogstekniske side af fiktionyerne bør også overvejes. Her vil jeg nøjes med at se på to problemer, nemlig *placering* og *markering*.

5.2.1 Placering

Placeringen af fiktionyer volder ikke nødvendigvis vanskeligheder. Således kan *Fedtmule* kun stå et sted i lemmalisten, nemlig mellem *fedtlæderstøvle* og *fedtopløselig* i GY, hvor det ganske rigtigt har fået ækvivalenten *Goofy*. I andre – og måske endda i de fleste – tilfælde opstår imidlertid det problem, som alle fraser volder: Under hvilken komponent skal man placere det i makrostrukturen – og hvor skal brugeren lede?¹¹

Mht. Andebys protagonister har MU valgt den løsning at oprette en krop-mangler-artikel med *And* som proprium, hvorefter man får tyske ækvivalenter til både *Anders*, *Andersine*, *Bedstemor* og *Joakim von And* i samme artikel.

I den meget mindre ordbog GA får man også alle fire figurer, men her står de på lemmaplads, altså som et flerordslemma, hvad der virker inkonsekvent al den stund, at alle andre flerordsleksemer som fx *rykke ned*, *manden på gulvet* og *Det Radikale Venstre* ikke står på opslagsplads, selv om de jo også udgør betydningsenheder.

GY, der kun har medtaget *Anders* And vælger samme teknik, selv om et opslagsord som *Mester Jakel* er underordnet et krop-mangler-lemma *Jakel*, mens *Gøg* og *Gokke* står under fuglebetegnelsen *gøg*.

Der er altså ingen overordnet systematik, når det gælder placeringen af flerordsfiktionyer i de nævnte ordbøger.

Generelt må det anbefales, at flerordsfiktionyer placeres i artikelhalen ligesom fraser efterhånden bliver det mange steder. Medmindre man vil være radikal og placere alle leksemer på opslagsplads. Det vil dog næppe møde accept i det leksikografiske miljø.

5.2.2. Markering

Et andet ordbogsteknisk problem er fiktionymernes markering. Man kan spørge, om fiktionyer overhovedet skal markeres? Og skal de i givet fald have markeringen *fikt*, eller noget helt andet? Praksis er temmelig usystematisk:

I GA finder man især kategorien *egennavn*, således ved *Schneewittchen*, *Rotkäppchen*, *Anders* og *Andersine* *And*, men ikke ved *Der Gestiefelte Kater* og *Das Hässliche Entlein*, som fremstår som umarkerede – muligvis pga. titlers teoretisk uafklarede status i den onomastiske teori.

MU's markering *titel* førte ganske vist til, at jeg i cd-rom-udgaven af ordbogen fandt 27 fiktionyer, som refererer til netop titler på teaterstykker, musik og litteratur, fx *En Folkefjende*, *Fangekoret* og *Gengangere* – samt disses ækvivalenter på tysk. Desværre er markeringen homonym med en anden *titel*, som dog betegner *sociale* titler på personer, så den er lidt uheldigt valgt. Og man finder en hel del fiktionyer, som også er titler, under andre markeringer, fx *opera*, *teat* og *lit*. Endelig finder man eksempler på umarkerede fiktionymiske titler.

GY giver generelt ikke sine fiktionyer markeringer, undtagen tilsyneladende som homonymseparator i fx *Don Juan*, der også er medtaget som appellativ. Markeringen *operaen* monosemerer derfor fiktionymet fra appellativet.

De tre ordbøger anvender altså enten usystematisk eller slet ingen markering. Men man kan også spørge, om det overhovedet er nødvendigt med markering af fiktionyer? Ud fra rent pragmatiske overvejelser er det nok ikke. I og med at fiktionyerne skrives med versal, afslører de sig som proprier. *Egennavn* kan, hvis man overhovedet skal markere, være en lige så god markering som det mere specialiserede *fiktionym*, som næppe er nogen leksikografisk nødvendighed. Det er bare en nødvendig heuristisk metaleksikografisk term, egnet til at skabe opmærksomhed omkring en hidtil overset leksikalsk kategori.

5.2.3. Ækivalens og markering

Fiktionyer volder i modsætning til de fleste andre appellativer og proprier tilsyneladende sjældent egentlige ækivalensproblemer. For udgangspunktet for fiktionymet er altid et encyklopædisk fænomen, som eksisterer uafhængigt af de to sprogområders benævnelser for det. Dermed bliver fiktionyerne de kulturbundne leksemers antipoder. For de kulturbundne leksemers form dækker typisk over et divergerende og relativt uoversætteligt kulturelt indhold, som må søges formidlet så godt, det nu lader sig gøre. Fiktionyer derimod er netop *fælles* kultur på tværs af sproggrænser, der imidlertid i nogle tilfælde opviser en form, som ikke er parallel og under alle omstændigheder principielt uforudsigelig som alt andet sprogligt materiale i L2. Fiktionyer er derfor *interkulturelle proprier* i ordets egentlige forstand. Den eneste undtagelse fra denne regel er, når der er signifikante forskelle på referentens status i de to sprogområder. Tegneserien *Basserne* omtales på tysk med sin amerikanske titel «Beetle Bailey». Men samtidig ville det være leksikografisk nyttigt at få at vide, at bladet i Tyskland er mere eller mindre eksotisk, hvilket kunne gives med en markering for sjældenhed. Det er ingen rent sproglig, men snarere en encyklopædisk oplysning, men den gives med baggrund i en sproglig form.

Om et gameshow som *Hvem vil være millionær?* svarer til det tyske *Wer wird Millionär?* må afhænge af, hvor meget de to varianter af det fælles koncept afviger fra hinanden. På samme måde med film, der på tysk er synkroniserede, mens den danske udgave er i originaltone med undertekster: Er det stadig samme referent?

Markeringer kan altså have en vis relevans i forbindelse med fiktionyer, men der er næppe nogen tvingende grund til at markere dem slavisk, fordi deres propriumkarakter jo afslører sig ortografisk, i hvert fald på de nordiske sprog.

6. Konklusioner og teser

I denne artikel har jeg taget en ny leksikografisk problemstilling op, nemlig den onymiske kategori *fiktionyer* og deres behandling i tosprogsordbøgerne. Ud fra artiklens ræsonnementer kan der opstilles en række teser:

- 1) Globaliseringen skaber i stigende grad en fælles international fikcional referenceramme, som supplerer og ofte også afløser de klassiske religiøse og mytologiske fællesskaber på tværs af sproggrænserne.
- 2) Fiktionyer bliver derfor en stadig mere væsentlig leksemkategori for den interlingvale kommunikation og dermed også for den bilingvale leksikografi.
- 3) En traditionel modstand blandt leksikografer mod proprialt og encyklopædisk ordstof savner et rationelt grundlag. For trods deres encyklopædiske status kan fiktionyernes sproglige status og kommunikative vægt klart påvises.
- 4) Den tiltagende kulturelle integration internationalt fører langtfra altid *sproglig* integration med sig. I et sprogpar som dansk og tysk er der derfor et stort behov for at kunne finde de rigtige ækvivalenter til vigtige fiktionyer.

Ser man på behandlingen af fiktionyer i den leksikografiske *praksis*, så kan man konstatere flg.:

- 5) Alle tre undersøgte ordbøger inddrager fiktionyer, hvad der i sig selv er et tegn på, at kategorien også intuitivt ser ud til at have sin berettigelse i sprogleksikografien.
- 6) Kvantitativt synes behandlingen af fiktionyer i de tre værker til en vis grad at følge ordbøgernes omfang, således at GA indeholder færrest, GY lidt flere og MU flest fiktionyer. Men dels er springet fra den lille GA til den store GY langt fra så markant, som man kunne forvente ud fra størrelsen. Og heller ikke i MU er behandlingen kvantitativt særligt imponerende.
- 7) Kvalitativt er problemet, at udvalget af fiktionyer i ordbøgerne er temmelig tilfældigt. Det bliver tydeligt i den lille GA, som er lettere at overskue end de omfattende GY og MU. I alle tre ordbøger er der i øvrigt en meget påfaldende overvægt at ældre stof, hvorfor opera, teater og mytologi dominerer, ikke mindst i MU. Et område som *filmtitler* er næppe repræsenteret, selv om film på en måde delvist har overtaget mytologiens rolle som fælles fikcional referenceramme.
- 8) Ordbogsteknisk er der problemer med både placeringen af flerordsfiktionyerne og deres markering, som ikke er systematisk.

Sammenfattende kunne det derfor måske være gavnligt for den praktiske leksikografi at undersøge tosprogsordbøgerne i Norden med kategorien fiktionyer i mente mhp. en både kvanti- og kvalitativ opgradering af denne kategori. Om der ligefrem er brug for en *fiktionymisk specialordbog* (et «fictionary») for det enkelte sprogpår, er nok mere diskutabelt. Men tanken om en interskandinavisk ordbog over fiktionyer, som også inddrog hovedsprogene, kan virke fascinerende i det mindste på idéplanet.

Under alle omstændigheder mangler man som fremmedsprogbruger et sted at finde sikre oplysninger om fiktionyers ækvivalenter, som situationen er i dag.

Referencer:

a) Primærkilder

- Bergstrøm-Nielsen, Henrik/Lange, Henrik/Larsen, Henry Verner et al. 1996 [1991]: *Dansk-tysk ordbog*. (Munksgaards store ordbøger). København: Munksgaard.
- 1997: *Dansk Tysk Ordbog*. (Munksgaards cd-rom-ordbøger). København: Munksgaard.
- Bork, Egon [ved Holm Fleischer/Jens Erik Mogensen/Helmut Molly/Elisabeth Møller] 1999: *Dansk-Tysk Ordbog*. København: Gyldendal.
- Google (Internet-søgemaskine, www.google.com)
- Thomsen, Knud 2000: *tysk kombi. dansk-tysk/tysk-dansk*. København: Gads Forlag.
- TV Movie (tysk tv-magasin)
- TV Spielfilm (do.)
- TV Today (do.)

b) Sekundærkilder

- Bauer, Gerhard 1995: Namenforschung im Verhältnis zu anderen Forschungsdisziplinen. I: Eichler et al., s. 8-23.
- Becker-Christensen, Christian/ Heede-Andersen, Susie 2001: *Politikens Nudansk Ordbog med Etymologi*. København: Politiken.
- Berkov, Valerij 1999: De tospråklige ordbøgers begrensninger. I: Slotte et al., s. 11-15.

- Birus, Hendrik 1988: Vorschlag zu einer Typologie literarischer Namen. I: W. Haubrichs (red.): *Namen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 38-51.
- Burelbach, Frederick M. 1995: The Stylistic Function of Names in Comics. I: Eichler et al., s. 582-585.
- Dalberg, Vibeke 2002: Reflections on some theoretical problems in Scandinavian onomastics. I: *Onoma* 37, s. 7-19.
- Eichler, Ernst/Hilty, Gerold/Löffler, Heinrich/Steger, Hugo/Zgusta, Ladislav (red.) 1995f.: *Namenforschung/Name Studies/Les noms propres*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Farø, Ken 2000: Idiomatik i moderne dansk-tysk leksikografi. I: *Hermes* 25, s. 171-202.
- Fjeld, R.V. (red.) 1992: *Nordiske Studier i Leksikografi I. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 28. – 31. mai 1991*. Oslo: Nordisk Forening for Leksikografi.
- Garde, A./Jarvad, P. (red.) 1994: *Nordiske Studier i Leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11. – 14. maj 1993*. København: Nordisk Forening for Leksikografi.
- Hausmann, Franz Josef/Reichmann, Oskar/Wiegand, Herbert Ernst/Zgusta, Ladislav 1989ff.: *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Helleland, Botolv 1992: Proprium og leksikografi. I: Fjeld, s. 190-199.
- Henriksen, Petter 1992: Forholdet mellom encyklopedologi og leksikografi. I: Fjeld, s. 219-227.
- Ingo, Rune 1999 [1991]: *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Jacobs, Johan U. 1995: Names in Literature. I: Eichler et al., s. 533-538.
- Kalverkämper, Hartwig 1996: Namen im Sprachaaustausch: Namenübersetzung. I: Eichler et al., s. 1018-1025.
- Koß, Gerhard 2002: *Namenforschung. Eine Einführung in die Onomastik*. Tübingen: Niemeyer.
- Lötscher, Andreas 1995: Der Name als lexikalische Einheit: Denotation und Konnotation. I: Eichler et al., s. 448-457.
- Van Langendonk, Willy 1995: Name Systems and Name Strata. I: Eichler et al., s. 485-489.
- Nikula, Kristina 1994: Vart tog Svensson vägen? Om ordböcker och proprier. I: Garde/Jarvad, s. 218-226.
- Dansk Sprognævn 2001: *Retskrivningsordbogen*. København: Aschehoug.
- Seibicke, Wilfried 1990: Weitere Typen des Namenwörterbuchs. I: Hausmann et al., s. 1291-1296.
- Siegrist, Hansmartin 1995: Die stilistische Funktion der Namen im Spielfilm. I: Eichler et al., s. 485-489.
- Slotte, Peter/ Westerberg, Pia/ Orava, Eva 1999: *Nordiska Studier i Lexikografi 4. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden, Esbo 21 – 24 maj 1997*. Helsingfors: Nordisk Forening for Leksikografi.
- Svensén, Bo 1997: *Handbok i Lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbete*. Stockholm: Nordstedts Förlag.
- Swiggers, P. 1982: Onomastics and literary studies: new perspectives. I: *Onoma* 26, s. 96-98.

Noter

1. Baggrunden er formentlig historonymer som Kejser Frans og Morten Luther, men det fremgår ikke af artiklen.

2. www.google.com: «fiktionym(e)(r)/fiktionymi(e)/fictionym(y)/(s)» – de eneste resultater var annonceringen af et par foredrag af undertegnede samt et par exx på kommercielle sammenhænge, der intet har med navneforskning at gøre.
3. Jf. Ingo (1999:205): «Det er helt naturligt, att de fiktiva namnen oftare översätts än de verkliga».
4. Jf. også Farø: «Fiktionymi som (fremmed)sprogligt problem» (under udg.) og Farø: «Fiktionymie – eine neue onymische Kategorie?» (under udg.) for flere exx og forklaringer på den store fiktionymiske diversitet interlingvalt.
5. Som man kunne overveje som term for alle ikke-fiktionymiske proprier.
6. Tak til de ansatte på Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet, og især til Berit Sandnes for forslag og kritik i forbindelse med mit foredrag den 26/09-03.
7. Her ser jeg bort fra, at titler på æstetiske produkter er en omstridt kategori i navneforskningen: Det er en teoretisk uafsluttet diskussion, om de er proprier eller ej. Det er dog mindre vigtigt for denne sammenhæng. Eftersom der er indikationer i retning af propriælitet – individualitet, bøjningsrestriktioner og versalering –, antager jeg her, at de er proprier.
8. Et kig i enhver udenlandsk programoversigt afslører hurtigt problemets omfang, jf. fx TV-Movie, TV-Spielfilm og Hörzu.
9. Naturligvis må der tages visse forbehold mod at se internettet som kommunikationen, men nogle indikationer giver det nok.
10. Ordbogen angiver ikke noget eksplicit tal, så det nævnte bygger på egne stikprøveundersøgelser.
11. Jf. Farø (2000: 180ff.).